

megfogalmazását (3. fejezet 27. cikkely). Sőt a hozzá kiadott kommentárban („*notae praeviae*” Nr. 4.) még az is áll, hogy a pápa mint

az egyház legfőbb pástora tetszése szerint (*ad placitum*) bármikor teljhatalmat gyakorolhat, amint ezt a hivatala megköveteli.

Kulcsszavak: *Karoling-egyházjog, okirat-hamisítás, Dictatus papae, primatus, hatalomkoncentráció, konciliarizmus, zsinat, causae majores, tévedhetetlenség*

IRODALOM

Haller, Johannes (1936): *Nikolaus I und Pseudo-Isidor*. Cotta, Stuttgart

Knowles, M. David (1971a): Das Kirchenrecht von Dionysius Exiguus bis Ivo von Chartres. In: Rogier, Ludovicus J. – Aubert, R. – Knowles, M. D.: *Geschichte der Kirche*. II. Benziger, Zürich, Köln, 127–133.

Knowles, M. David (1971b): These und Antithese in Kirche und Königtum. In: Rogier, Ludovicus J. – Aubert, R. – Knowles, M. D.: *Geschichte der Kirche*. II. Benziger, Zürich, Köln, 302–308.

Seppelt, Franz Xaver – Schwaiger, Georg (1964): *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Kösel, München, 206–212.

Seppelt, Franz Xaver – Schwaiger, Georg (1964): Das Papsttum im Spätmittelalter und in der Renaissance. In: Seppelt, Franz Xaver – Schwaiger, Georg (1964): *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Kösel, München

Szántó Konrád (1987): *A katolikus egyház története* III. *Az egyháztörténet forrásai*. Szöveggyűjtemény. Ecclesia, Budapest

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK ÉS A MAGYAR TÁRSADALOMPOLITIKA ÚTVESZTŐI A REFORMKORBAN

Bárány Zsófia

tudományos segédmunkatárs,

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

barany.zsofia@btk.mta.hu

A modern katolikus gondolkodás fejlődését rendkívül rögzös út jellemzi a 19. század első felében. Már az 1770-es évektől a korábbiaknál erősebb csapást mért a katolicizmusra a liberális abszolútizmus és a növekvő antiklerikális közhangulat, amely Európa egészén éreztette hatását. Nem volt kivétel ez alól sem az Ibériai-félsziget, sem a jozefinista Közép-Európa. Az egyik legjelentősebb fordulatot a francia forradalom hozta, amelynek hatására számos országban még problematikusabbá vált – felekezettől függetlenül – a vallás helyzete. Természetesen már jóval korábbi századokból ismeretes az egyházi intézményrendszer, anyagi javak és társadalmi befolyás kezdése, megkérdőjelezése. A századforduló forradalmait, illetve a napóleoni időszakot követő konszolidáció azonban az egyház helyzetére is jótékony hatással volt a Szent Szövetség Európájában (Horváth, 2008, 24.). Az 1810–1830-as években megszülető liberális eszmék és az azok kihívásait megválaszolni igyekvő új típusú konzervatív szemléletek amellet, hogy politikai polarizálódást eredményeztek, komoly hatással voltak a következő kétszáz év katolikus gondolkodására is.

Ezzel egy időben, az események együttjárójaként a magyar kléruson belül is egyre inkább erősödött az igény a kor által mindinkább megkövetelt politikai érdekérvényesítésre. Ez nem azt jelenti, hogy a 19. század első felének katolicizmusa minden előzmény nélkül fedezte fel magának a nyilvánosságot, illetve a politikumot, hiszen az egyház intézményei már a kezdetektől fogva nagy jelentőséget tulajdonítottak a közélet e szegmenseinek. A skizmák, illetve az egyéb, az egyházi egységet kikezdő eszmék mind-mind azonnali válaszra kényszerítve formálták az egyházat. A 19. század nyújtotta újfajta szellemi erjedés azonban nemcsak megjelent a magyarországi reformországgyűlések padosorai-ban, de egyre nyíltabban terelődött a vallási síkról politikaira.

Nem meglepő, hogy az említett irányváltást – amely azon a felismerésen alapult, hogy az egyházi érdekek térnyerése nem képzelhető el csupán a vallási dogmák hirdetésével, illetve a liberalizmus nyíltisakos támadásával – és az ebből fakadó társadalmi szerepvállalást elsősorban a papi rend alsótáblai követői sürgették, hiszen ők érezték első kézből az

olyan társadalmi átalakulásokat, mint a növekvő számú *matrimonia mixta*, azaz a vegyes házasságok és azok következményeinek súlya. Így a korszak vallásügyének jelentős részét képezte a katolikusok és protestánsok között kötött vegyes házasságok rendezése. Ez ugyanis a házasulandó feleken és az eskü formáján túl érintette a születendő gyermekek vallását, és ebből fakadóan komoly hatással volt olyan fontos társadalmi kérdésekre, mint a szociálpolitika, kultúrpolitika, oktatásügy, igazságszolgáltatás és a gazdaságpolitika.

A kérdést elvileg az 1790. évi XXVI. törvénycikk szabályozta, ám annak eltérő értelmezése inkább csak növelte, nem pedig csillapította az ellentéteket. A törvény szerint, ha az édesapa katolikus, az összes gyermeket katolikusnak kell keresztelni, amennyiben az anya katolikus, a fiúk követhetik az apa vallását. Mindemellett előírta, hogy a vegyes házasságok a katolikus szentszéki bíróság alá tartozzanak, illetve azt, hogy megkötésük mindig katolikus pap előtt történjék, aki ellenben semmilyen módon nem akadályozhatja azt. A protestáns fél azonban ilyen akadályoztatásnak értelmezte, ha a plébános a nem katolikus apa esetén a fiúgyermek után reverzálist (kötelezvényt a születendő gyermek vallásáról) kért, illetve ennek megtagadása során alkalmazott *passiva assistentiát*. Ez azt jelentette, hogy a katolikus pap egyszerűen, minden ünnepélyes szertartás mellőzésével, csak tudomásul vette a felek nyilatkozatát házassági szándékukat illetően, ám a házasulandók sokszor súlyos, személyük elleni támadásként, megaláztatásként élték meg. Az evangélikus Kossuth Lajos „esküvője” katolikus jövődöbelijével például a paplak ebédlőjében zajlott le: a házasulandók bejelentették, hogy frigyre lépnek egymással az éppen étke-

ző, a házassági szándékot „passzívan tudomásul vevő” plébánosnak.

Természetesen a vegyes házasságok körüli vita nem volt előzmények nélküli. Az egyházi törvényhozásban a kezdetektől végigkövethetőek gyökerei. Megemlíthető rögtön a 451-es kalkedóni zsinat, amely tiltotta a nem keresztényekkel történő házasságot, azzal a kivétellel, ha a pogány fél ígéretet tett a megtérésre. Később sem a középkorban, sem a kora újkorban, a reformációt követő felekezeti sokszínűség korszakában nem vált elterjedté a vegyes házasságok kötése, de példa bőven akadt rá a társadalom minden rétegéből. A 17. században a katolikus egyház már elismerte a vegyes házasság érvényességét, de természetesen szigorú szabályokhoz kötötte azt. A magyar jogéletben az 1731-es *Carolina Resolutio* igyekezett rendezni a kérdést: tudomásul vette a vegyes házasságokat, ugyanakkor azokat a katolikus fél papjának hatáskörébe rendelte (Mezey, 2007, 147–148.). A Szent-szék oldaláról első útmutatásként XIV. Benedek pápa 1748. évi *Magnae Nobis* kezdetű konstitúciójában jegyezte a vegyes házasságok érvényességét kizárólagossá tevő biztosítókat (*cautio*) (Várady, 1924. 9.).

A vallásügy és ezen belül a vegyes házasságok rendezése már a korábbi országgyűléseken is kiemelkedő fontossággal bírt, a tárgy azonban 1832 és 1844 között került igazán mind az országgyűlés, mind a bécsi kormányzat, mind az Apostoli Szentszék figyelmének középpontjába. Az 1832–1836. évi országgyűlés már a heves vallásügyi vitáktól volt hangos. Szereplésével ekkor tűnt fel és vált ismertté Lonovics József egri káptalani követ, a későbbi püspök, majd érsek. Az akkori magyar–vatikáni diplomácia kiemelkedő pontjának tekinthető 1841-es római küldetése, amikor is elérte a Szentszéknél – precedenst teremtve

ezzel –, hogy a katolikus egyház a trienti forma nélküli házasságkötést is érvényesnek ismerje el Magyarországon, azaz a házasság ne csak akkor legyen érvényes, ha azt az illetékes lelkész előtt két tanú jelenlétében kötik meg.

Lonovics 1833 februárjában, már rögtön a vallási sérelmek tárgyalásának első napjaiban „az egyházi rend kiválóságának remek, polgári dicskoszorút érdemlő helytállásáról” tett bizonyosságot (Kossuth, 1948. 135.). Beszédeiben egy rendkívül tehetséges szónok, de még tehetségesebb diplomata arcúle bontakozott ki a korabeli országos politika színterén. Saját korát jelentősen meghaladva nem győzte hangsúlyozni a lelkiismereti szabadságot, a vallási egyenlőséget, illetve a sérelmek mindkét – katolikus és protestáns – oldalon egyaránt érezhető kártékony hatását. Beszédeivel egyszerre vívta ki az udvar, valamint a konzervatív és a liberális politikusok elismerését.

Idővel az egyházi rend vezérszónokává nőtte ki magát, Bécsben és Rómában is elismerték, különösen újszerű, higgadt, „igénytelen” és nyugodt stílusát. Országgyűlési felszólalásai nem merültek ki a vallásügy védelmezésében. Támogatta a hűbéri állapotokat érintő reformokat, a szó- és sajtószabadságot, és nagy szerepe volt abban, hogy 1844-ben a magyar lett a törvényhozás hivatalos nyelve. Sőt egyházi személy léteére többször megemlítette a katolikusok visszaéléseit, mi több, akadt arra is példa, hogy korábbi pápák politikai lépéseit is helytelenítette.

A magyar diétákon zajló vitákkal párhuzamosan az Apostoli Szentszékét is foglalkoztatta a vegyes házasságok kérdése és annak minél hatékonyabb rendezése. Az 1836–1841 között időszakban a vegyes házasságok körüli problémák és azokkal foglalkozó jelentések visszatérő elemei a bécsi nunciatúra Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött anyagának. Termé-

szetszerűleg a *matrimonia mixta* tárgyában írt feljegyzések, anyagok nemcsak a magyar területekről, hanem a kérdésben hasonlóképpen érintett örökös tartományokból is szép számban fordulnak elő.

Mivel az 1832–1836. évi országgyűlés a tárgyat érintő határozatok nélkül fejeződött be, a vita a vármegyékbe helyeződött át. Ez a változás feljelentések sorozatát eredményezte, hiszen a megyegyűlések egyre hangosabb tiltakozása ellenére is több egyházi előjáró vélte úgy, hogy a dolgot az egyházi törvények szerint kell rendezni. Gömör-Kishont vármegyében 1837. december 11-én például a rozsnói püspököt, Scitovszky Jánost jelentette fel személyesen a királynál (Hermann, 1934, 8.). Látva mindezt, Metternich államkancellár érezte a római tárgyalások szükségességét; a gyengekező V. Ferdinánd király személye azonban nem sok segítséget jelentett számára a tárgyat érintő római tárgyalások mielőbbi előkészítésében. A „kölni zavargások” néven elhíresült események azonban a kancellár törekvéseit igazolták, miszerint a kérdés nem odázható el. Az említett eset problémája abból fakadt, hogy a vegyes házasságok rendezésére kiadott pápai utasítást (*breve*) figyelmen kívül hagyó szentszéki porosz követ titkos megállapodást kötött a kölni érsekkel. A főpap halálát követően azonban utóda nem tartotta be a kormánnyal kötött egyezséget, és kötelezte papjait, hogy a pápai utasításnak megfelelően járjanak el. A porosz kormányzat erre reagálva az új érseket, mivel önkéntes lemondását nem tudta kikényszeríteni, letartóztatta. Hasonlóképpen jártak el más érsekkel szemben is. Az érintett egyháztartományok püspökei azonban egy kivétellel kitarítottak előjáróik mellett.

Maga a bécsi kormányzat nem vett tudomást a növekvő problémáról, és így szemben

Metternich herceg véleményével, egyáltalán nem érezte a kérdés rendezésének fontosságát. A kancellár is elsősorban csak az osztrák területek polgári törvényeiben alkalmazott, a katolikus egyházzal ellentétes intézkedések tárgyalását sürgette, a magyar viszonyokat azonban ő sem tartotta égető problémának. Pedig – tekintve a protestánsok nagy lélekszámát – valójában Magyarországon jelentett igazán komoly feszültségforrást a vegyes házasságok körüli problémahalmaz. Mindeközben 1838-ban rendeletben rögzítették azokat a pontokat, amelyekben a korábbi országgyűléseken mind a felső-, mind az alsótábla megegyezett. A valódi megoldást azonban ez sem hozott, csak tovább gerjesztette a vitát. A protestánsok értelmezésében a reverzálisok ettől kezdve érvénytelennek minősültek.

Mindezek tükrében nem meglepő, hogy elég volt egyetlen főpap ellenállása annak a láncreakciónak az elindításához, amelynek eredményeként ismét fellobbantak az ellentétek. A nagyváradi püspök, Lajcsák Ferenc 1839. március 15-én pástorlevelében kijelentette, hogy a vegyes házasságok csak reverzális kíséretében köthetőek, amennyiben ez nem történik meg, az egyházi áldás elmarad, és a papoknak a *passiva assistentiát* kell alkalmazniuk, amelynek engedélyezése pápai döntés. Amikor felelősségre vonták – nem meglepő módon – a már fentebb említett kölni eseményekre hivatkozott. A kormányzat egy súlytalan leirattal igyekezett volna csitítani a kialakult állapotot, Metternich azonban továbbra is hangoztatta: a kérdéssről azonnali tárgyalások szükségesek a Szentszékkel.

Ekkorra Lonovicsnak már vezető szerep jutott az országgyűlési tárgyalásokon; az eseményeket Róma is érdeklődve figyelte. A magyar püspökök a királynak felterjesztendő fogalmazvány megírásával is Lonovicsot bíz-

ták meg, illetve Metternichhez hasonlóan szerettek volna minderről egyeztetni a pápával is. Természetesen ezt Bécs, pontosabban a tárgyalásokat szorgalmazó kancellár nem támogatta, hiszen semmiképpen sem akarta kiadni kezéből az irányítást, Róma azonban szívesebben látta volna tárgyalópartnerének a magyar püspökök egyik küldöttét. Az azonban elképzelhetetlen volt, hogy a kiküldetés Bécs kikapcsolásával történjék meg. Köztes megoldásként Lonovics 1840 novemberétől következő év áprilisáig Rómában folytatott tárgyalásokat, amelyeket hosszabb bécsi tartózkodás, illetve kormányzati egyeztetés előzött meg. Ezek eredményeként született meg 1841. április 30-án a *Quas vestro* kezdetű pápai *breve*, amely engedi a reverzális nélküli házasságnál a *passiva assistentiát*. Mi több, Lonovics diplomáciai képességeinek köszönhetően még ugyanazon a napon az ún. Lambruschini-féle instrukcióban rögzítették, hogy a biztosítékok nélküli vegyes házasságok kihirdethetők, és érvényesnek ismerhetők el a korábban alkalmazott trienti forma (azaz illetékes lelkész és két tanú jelenlétében tartott szertartás) nélkül is, amelynek betartásával egyébként is gondok voltak az évszázadok során.

Róma tehát állást foglalt a kérdésben, már „csak” annak törvényerőre emelése maradt hátra, ez azonban nehezen volt kivitelezhető. A következő országgyűlés a vallásügyeket ismételten kiemelt helyen vitatta meg, és hasonlóan a korábbiakhoz, ez sem volt mentes heves indulatoktól és botrányoktól. Hosszas tárgyalásokat követően az instrukciót az 1844. évi III. törvénycikk tette hatályossá a magyar polgári jogban, de csak az evangélikus lelképásztorok előtt kötött házasságok esetében (Sipos, 1960, 272–273.). Ezzel az ügy nem zárult le teljesen, a vegyes házasságok rende-

zése az egész században visszatérő vitaforrásnak számított a magyar törvényhozásban. Kétségtelen azonban, hogy a hosszan elhúzódó és sokszor egészen meghökkentő fordulatokkal gazdag problémakör pillanatnyilag nyugvóponthoz ért, köszönhetően többek között Lonovics József római kiküldetésének, országgyűlési szerepvállalásának, illetve Béccsel folytatott diplomáciai tárgyalásainak.

Összegezve elmondható, hogy a 19. század első felében a magyar klérusban is kezdtek felismerni: a mozdulatlan politikája nem biztosítja a hagyományos társadalmi pozíciót az egyházi szervezet és tagjai számára, sőt a modern világ követelményrendszerének minimális feltételeit sem képes megteremteni. Ennek következményeként megjelentek a liberális katolicizmus zászlóvivői, akik az elvi-

lágiasodás (szekularizáció) terjedéséért nem feltétlenül a liberális eszmerendszert hibáztatták, inkább arra törekedtek, hogy felhasználva annak civilizációs hajtóerejét, sürgessék a mielőbbi egyházi reformokat a hatékony társadalmi szerepvállalás érdekében (Katus, 2001). Voltak, akik ugyanezt a célt tartották szem előtt, az előbbiektől eltérően azonban konzervatívabb keretek között igyekeztek mindezt megvalósítani a politikában. Ebbe a táborba tartozott Lonovics József is, aki a hatékony kompromisszumok embereként igyekezett helytállni az Apostoli Szentszék, Magyarország és Bécs szolgálatában.

Kulcsszavak: *vegyes házasság, Lonovics József, római kiküldetés, reformországgyűlések, vallásügyi viták, reverzális, passiv assistentia, trienti forma, liberalizmus, modern katolicizmus*

IRODALOM

- Hermann Egyed (1934): *Lonovics József római küldetésének (1840–41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Horváth Pál (2008): *Philosophia perennis. A modern katolikus gondolkodás története*. Kairosz, Budapest
- Katus László (2001): Liberális katolikusok és katolikus liberálisok Nyugat-Európában a 19. század derekán. In: Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Allam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1849*. METEM, Budapest

- Mezey Barna szerk. (2007): *Magyar jogtörténet*. Osiris, Budapest
- Kossuth Lajos összes munkái I. Országgyűlési Tudósiások I. kötet. (1948) (S. a. r. Barta István). Magyar Történelmi Társulat, Budapest
- Sipos István (1960): *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Juris Canonici szerint*. (Átdolg. és bev. Gálos László) Szent István Társulat, Budapest
- Várady L. Árpád (1924): *Lonovics József római küldetése*. Szent István Akadémia, Budapest

